

Azelőtt megvolt az ember élete. Számtalan külső-belső apróság határozta meg, de azért mégis független volt önmagában és a naptár csendben keretet húzott köréje. Most a naptár uralkodik el rajtunk. Az élet és a mindennap akörül forog, hogy 1945 decembere van éppen. Nincs perc, hogy elfelejthetnéd. Jársz az utcán, és bár a kirakatok úgy tesznek, mint más évben, amikor szelíd és szolgálatkész naptár kínálgatta decemberi ráadásnak a karácsony örömét – te csak azt érzed, hogy merevvé fázik a lábad a gyenetalpú cipőben és néha a gondolataid is elnehezdednek a hidegtől. Nincs decemberi hangulatod, valld be szépen. Az ünnephez léghő kell, a légkörhöz nyugalom; de hogyan is lehetnél nyugodt, amikor már hónapok óta folyton arról értesültél minden módon, hogy Európa legnehezebb tele felé visz minket az idő, a népek egymással közlik nyomorukat és még modern gondviselésünk, az UNRRA is panasszal és aggodalommal szokott megszólalni. Most aztán visszavonhatatlanul benne vagyunk a legnehezebb télben, és hiába sziporkáznak a tobozok a kirakatokban, nagyon viszolyogsz ettől a decembertől.

Pedig hiába. Rossz időkben az ember gyerekes lesz és rövidítést keres, kibúvót a kásahegy átrágásra váró rétegei elől. Meddő kísérlet. A régi prágai egyetemen, a Clementinumban van egy szoba, amely szemléletesen győz meg arról, hogy a kásahegyet pedig becsületesen át kell rágni. Ebben a szobában ugyanis Pater Klein, a titokzatos, régi jezsuita csillagász órái fogadják a látogatót. Izgalmas remekmű mindegyikük; mutatják a percet, órát, napot, hót és évet a zodiakus megfelelő jegyeivel egyetemben, az egyik óra üveglapja mögött pedig van egy parányi földgömb, amelyik az évszakoknak megfelelően kering két félgömbhéj között. A fehér héj a tél. És még Pater Klein óráján sem lehet megrövidíteni a föld ott tartózkodását. Hogy lehetne hát Pesten, 1945-ben?

Pedig nehéz idő ez nagyon. Tavaly sem volt jó telünk, de az ostrom adta állandó életveszély meg a pince eltompító fülledtsége áthúzott a válságos hónapokon. Az ember agya hierarchikus sorrendben foglalkozik a bajokkal és az igazán nagy bajok jótékonyan elfedik a kisebbeket. De most már nincs ostrom, csak életveszélyes nyomor. Kevés a kenyér, nem készült el a híd, a szénhiány fenyegeti a termelést és közlekedést, hideg van és nincs mivel küzdeni ellene, megdöbbentően nagy a csecsemőhalandóság, a legyengült emberek hajlamosak minden betegségre, az infláció felforgatja a mindennapi életet – úgy hordjuk magunkban a problémákat, mint kisgyerekek a frissen megtanult egyszeregyet, és ugyancsak a kisgyerekek biztonságával tudjuk, hogy a legtöbb kérdés megoldása élethalálharcot jelent. Mindez pedig decemberben történik, a nemzedékeken keresztül melegnek hitt karácsony-hóban, a rövidlejáratú emberi megjavulások idején. Hová lett a készülődés, a meglepetések lélektana szerint való titkolózás, dugdosás és harmincféle jó gond? Helyettük lassan, súlyosan jön a keserűség és el sem akar menni többet. Mindent ellep. És idővel olyan lesz az ember, mint az a klasszikussá vált Karinthy-féle fájó kisujj: minden beléakad, minden továbbsebz, mintha az egész test belőle állna. A hasonlat pontos, mert végeredményben egész nap tart a csontig hatoló fázás, a

gyomor minden étkezés végén tompán tiltakozik a gyors befejezés ellen és télen nagyon kivert kutya az ember meleg kályha és megfelelő koszt nélkül. Ráadásul jön a tárgyak összeesküvése: egy-két csőrepedés, mostanában, amikor a bádogos a legnagyobb hatalmasságok közé emelkedett és csak nemesvalutáért árulja mesterségét, rosszul javított tető, beázó falak, gyógyíthatatlan rövidzárlat az összefoldozott villanyvezetékben és az ablakpótló papírok árulása. Minden ferdén megy. Rövid idő múltán az ember őszintén irigyelni kezdi a mackókat, mókusokat és egyéb erdei bölcseket, de sajnos nem vonulhat téli álomra és a dunyha csak a nap bizonyos részén segít átjutni.

Mégsem szabad beleveszni a létminimum kérdéseibe. Ezek az utolsó évek amúgy is folyton lefaragtak valamit a megszokott életformából, megváltoztatták, megcsonkították, és minden kapálózásunk ellenére bebizonyították, hogy az ember meglepően szívós és sok mindent kibír. Más népek előbb kezdték meg a nyomort, mint mi, még a háborúban, a külső segítség minden reménye nélkül – és meglepő módon reagáltak rá. Vigasztaló módon. Franciaországban kitört az irodalmi éhség; kenyerük nem volt, tehát igével éltek, és középkori módszerekkel küzdöttek a könyvhiány ellen. Írtak, másoltak, hogy olvashassanak. Egyesek kalákában lemásolták a terjedelmében is hatalmas Háború és békét, mint ezer évvel ezelőtt valami ritka kódexet. És igazuk volt, mert írnok elődeik is a tollhoz menekültek a népvándorlás és anarchia hullámai elől, márpedig mi volt a népvándorlás a korszerű világháborúhoz képest... Tolsztojt másolták, Goethét, Dantét, Victor Hugót és Apollinairt. Közben éheztek, fáztak, bujkáltak, harcokban éltek, de nem feledkeztek meg a lélek vigasztalásáról. Vagy nézzük Hollandiát, a tavalyi szörnyű éhség-telet? Ketté volt vágva az ország és az el nem látott lakosság tulipánhagymán és cukorrépán élt hosszú hónapokig, hidegben és háborús veszélyben. De nem törtek meg, egy percre sem lehetett lebírni őket. Annyira nem, hogy amikor eljött az első alkalmas pillanat, mind talpra álltak és fegyvert fogtak az elnyomók ellen. És sok példa kínálkozik még, megtiport népek gyors újjászületése egy-egy hosszú, kegyetlen korszak után.

Minket sem győzhet le ez a tél. Fázva és éhesen furcsán hat talán, mégis ki kell mondani: kicsit Európáról van most szó. A háborúban tönkretett, agyonnyomorított, megvert és áldott kis kontinensről, évszázadok viharsarkáról, amelyik végül is fogalom és mindnyájunk hazája. Olyan szellemi örökségbe születik bele minden európai ember, hogy ez bizonyos fokig az életét is megszabja. Azt is: hogyan viseli el Európa legnehezebb telét. Annyira nem gémberedhet el a kezünk, hogy kiejtsük belőle a könyvet, annyira nem fájhat a fejünk az éhségtől, hogy elfeledjük a gondolat szépségét és szabadságát. Most válik el igazán, hogy milyen erős a lélek. Nem volt nagy művészet civilizált és kulturált európainak lenni, amikor bőven akadt minden földi jó, villámgyors vonatok és légipostajáratok küszöbölték ki a távolságokat, és ha az ember takarékoskodott, nyáron társasutazásra mehetett Olaszországba. Akkor megvolt minden. Dómkok, idegenforgalmi góccok, jól rendezett könyvtárak, élelmiszerexport és nemzetközi kongresszusok sorozata. Európa formában volt és nem jelentett nehézséget a hozzátartozás. Azonban most dől el minden: szellem és emberi erő. Nincs is más választásunk, mert a nyomort csak két norma szerint lehet elviselni. Vagy gyengén elterülünk a nehézségek előtt, halálra váltan, hogy tavasszal szégyenkezve lássuk: mégis túléljük, nem így kellett volna – vagy

bátran nekiállunk lemorzsolni a napokat, mert az időt nem lehet ugyan siettetni, de megállítani sem – és legalább jól álljunk a lábunkon, amíg el nem múlik a zimankó.

A Kalevalát olvasom most esténként, kesztyűben és kucsmában ülve az elhűtlenedett kályha mellett. És az ősrégi runokból kiderül, hogy még az öreg, komoly Väinämöinen, a mindentudó mesehős is gyakran nagy bajba került, mert nem tudta az éppen felmerülő nehézség kulcsszavát, a varázsigét. Egyszer majd elvázott nagy sebébe, másszor sehogy sem tudta befejezni munkáját, a csónaképítést, mert hiányzott a döntő bűvige. De nem csüggedt, életre keltette a régóta holt, óriási javast, Vipunent, megjárta testét, mint Jónás a cethalét, és mire ismét napfényre került, tudója volt minden ígének. Végül nem volt olyan földi nehézség, amit valami bűvöléssel, szómágiával ne tudott volna legyőzni. – Most majd mi is megtanulhatjuk, hogy nemcsak a Kalevalában függ minden a megfelelő varázsszóktól. A század bevont minket légmentesen záró civilizációjával, néha már úgy látszott, hogy a lélek is elvész az összkomfortos, futószalagos és szuperteljesítményű hétköznapi életben. Jött a technicizált élet, az eltömegesedés, a napok gépies pergetése tökéletes külsőségek között. Pedig a lélek – a bűvige – régibb, mint a civilizációs zománc, amelyik lám, csúfosan lepattogzott életünkről. A keret elromlott, itt maradtunk egy csomó törmelék közt, az ellenséges évszak minden bajával vállunkon, és nekünk kell tartalmat építenünk a törött keretbe. Ha pedig már így van, tegyük úgy, mint a városrendezők: a háború lebontott sok mindent, ámde hasznosítsuk az újra feltűnő szép, régi városképet. Lefordítva a téma nyelvére: segítsen ott a törhetetlen léle, ahol a kéz és az anyag már semmit sem tud tenni.

Ez most a decemberi biztató, a karácsonyi jókívánság. Most nyugodtan járhatunk ott, ahol tavaly páncélöklös suhancok dobogtak az elszabadult téboly nevében. Tavaly kivégeztek volna, ha szabadságot kérünk, idén akarva sem lehetünk vélemény nélküli rabszolgák. Gondoljunk meg: óriási dolog ez. Tudjuk, hogy miért kell átvészelnünk ezt az időt, hogy ezután már csak valami sokkal jobb jöhet. Embertárs, fázó, korgógyomrú és elkeseredett embertárs, ne hagyd magad. Ami most nehéz, azt viseld el derűségen és méltósággal, ha tetszik: gúnyolódj az ember nevű kétlábún, amelyik évezredek fejlődése árán végül is sikerrel elérte a még sosem látott európai nyomort – gúnyolódj, de ne keserűen. Őrizd meg a győzedelmes belső erőt, hogy mire vége a télnek és Pater Klein földgolyója is kiszabadul a fehér félgömbből, ne kelljen szégyenkezve visszagondolnod Európá legnehezebb decemberére.

Székely Beáta

1945. december 23.

Lelőhely: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára XXVI-A-8-a 174. doboz.